

ارزیابی مدل پول شوئی واکر در اقتصاد مواد مخدر ایران

اعظم رضایانی^۱

چکیده:

وجوه حاصل از قاچاق مواد مخدر و سایر اقدامات جنائی در اقتصاد جهانی به اندازه ای افزایش یافته که حجم سالانه آن از مجموع تولید ناخالص ملی امریکا سبقت گرفته است. ورود این حجم پول یا بخشی از آن به هر کشوری می تواند کارایی و اثربخشی سیاست‌های اقتصادی را مورد تردید قرار دهد. از این رو، امروزه تصویب و اجرای قوانینی علیه پول شوئی گروه‌های سازمان یافته جنایی الزام تمامی دولت‌هاست. اما پیش از آن، باید از میزان پولی که تطهیر کنندگان برای هر کشور که متناسب با شرایط آن کشور در نظر می گیرند، تخمینی در اختیار داشت و سپس با شناسایی عوامل مؤثر بر فعالیت تطهیر کنندگان پول اقدامات مناسب را سامان بخشید. به همین دلیل، در مقاله حاضر، مدل پول شوئی جان واکر که به مدل استرالیایی موسوم است، تشریح و سپس برخی ایرادات وارد بر آن مطرح شده است.

پس از آن با استناد به فروض مدل واکر و قاچاق مواد مخدر در این منطقه، بر شرایط اقتصادی ایران از نظر تطهیر کنندگان پول مروری گذرا شده است.

کلید واژگان: اقتصاد مواد مخدر، شاخص‌های پول شوئی، مدل واکر، تطهیر پول.

مقدمه

مواد مخدر، برخلاف تصور شایع در ایران که آن را ابزاری استعماری برای نفوذ و سلطه استعمارگران در کشورهای پیرامونی دانسته و در چارچوب این طرز تلقی برخورد با پدیده اعتیاد و مواد مخدر حول گفتمان خشونت شکل گرفته، کالایی با ویژگی‌های منحصر به فرد است، برای این کالا میلیون‌ها متقاضی در سراسر گیتی وجود دارد و ده‌ها هزار نفر در بخش عرضه مواد مخدر فعالیت می‌کنند. ولی وجود برخی قوانین و محدودیت‌ها در سطح ملی و بین‌المللی بازار این کالا را به «بازاری ویژه» مبدل ساخته است؛ بازاری با ویژگی‌های زیر:

- محدود بودن تعداد کشورها و مراکز کشت و تولید.
- بالا بودن سهم هزینه حمل و نقل و انتقال از مراکز تولید به بازارهای مصرف.
- مخالفت و مبارزه اغلب دولت‌های ملی با تولید، توزیع، عرضه، حمل و نقل و جابجایی این کالا.

- بازدهی بالای سرمایه گذاری در خرید و فروش و حمل و نقل.
  - بالا بودن ریسک سرمایه گذاری در جابجایی و عرضه این کالا.
  - ارتباط و همبستگی میان فعالان عرصه توزیع این کالا در کشورهای مختلف.
  - تمایل سوداگران مواد مخدر به انجام معامله به دلار (در اغلب کشورهای جهان).
- خصوصیات فوق که بازار مواد مخدر را با شرایطی متمایز از بازار دیگر کالاها رو به رو ساخته است، سبب شده تا سیاستگذاران کشورها در برخورد با این مقوله از اعمال روش‌های احساسی خودداری کرده و در چارچوب نظم بین‌المللی اقدامات سیاستی را به کار بندند.
- مواد مخدر در کشورهایی تولید می‌شود که به لحاظ اقتصادی کشورهایی کوچک هستند و از آنجا که تقاضا کنندگان انواع مواد مخدر در سطح جهان پراکنده‌اند، لازم است افراد دیگری غیر از تولید کنندگان کالاها را به تقاضا کنندگان برسانند. با توجه به غیر قانونی و ممنوع بودن انتقال و حمل این مواد در سراسر جهان (به جز معدودی کشور) و افزایش ریسک قاچاقچیان، ارزش افزوده فعالیت آنها بیش از تولید کنندگان است.
- آنها برای انجام این امر از شیوه‌های گوناگونی همچون درگیری با نیروهای پلیس، پرداخت رشوه به ماموران و... بهره می‌برند. با توجه به سابقه‌ای که فعالان این حرفه در سطح جهان دارند و با در نظر گرفتن این نکته که سایر فعالان عرصه فعالیت‌های غیر قانونی نیازمند عبور سالم از مرزهای قانون هستند، در دهه‌های اخیر مجموعه فعالان اقدامات خلاف قانون در سراسر جهان در گروه‌های سازمان یافته‌اند که از آنها تحت عنوان «گروه‌های سازمان یافته جنایی» یاد می‌شود. به این ترتیب نه تنها از همدیگر حمایت می‌کنند، بلکه گروهی قوی‌تر و بزرگتر را شکل می‌دهند که برخورد دولت‌ها با آنها را دشوارتر می‌کند، از سوی دیگر، فعالیت در این قالب عملاً این امکان را فراهم آورده که آنها بتوانند برخی از حامیان خود را در ساختار حکومت‌ها جاسازی کنند.
- با گسترش فعالیت گروه‌های سازمان یافته جنایی بسیاری از کشورها (به ویژه کشورهای بزرگ و پیشرفته) دریافتند که درآمد این گروه‌ها اثراتی را بر اقتصاد کشورها در سطح کلان و خرد دارد. در سطح کلان اقتصادی ورود وجوه حاصل از فعالیت گروه‌های سازمان یافته جنایی، متغیرهای کلان را تحت تاثیر قرار می‌دهد و احتمال انحراف در سیاست‌های کلان دولت‌ها نیز وجود دارد. ورود یک باره میلیاردها دلار درآمد (این گروه‌ها درآمد خود را با ارزش‌های جهانروا به ویژه با دلار

دریافت می‌کنند) به یک کشور، بسته به اندازه اقتصاد کشور قطعاً اثراتی را بر سطح عمومی قیمت‌ها، نرخ ارز، تراز پرداخت‌ها و... دارد.

مواد مخدر و تجارت پول

علاوه بر این، ارتباط میان گروه‌های سازمان یافته جنایی کشورهای مختلف و اعمال قوانین سختگیرانه در برخی کشورها درباره ورود و خروج پول‌های بی حساب، سبب شده است تا درآمد برخی از این گروه‌ها به دیگر کشورها ارسال شده و سپس به شیوه‌ای مناسب در اختیار آنان قرار گیرد تا به این ترتیب، امکان کنترل و مانع تراشی از سوی دولت مربوطه به صفر برسد. به عبارت دیگر، وجوه حاصل از اقدامات جنایی^۱ پس از انجام عملیات تطهیر پول^۲ تبدیل به پول مشروع می‌شود. با توجه به موارد فوق و با در نظر گرفتن این نکته که کشور ما در همسایگی افغانستان (به عنوان بزرگترین تولید کننده تریاک در جهان) قرار دارد و در حال حاضر با حضور بیش از ۲ میلیون معتاد، بازار مصرف مناسبی را برای قاچاقچیان تدارک دیده است. از سوی دیگر، عدم وجود قوانین مناسب در زمینه مقابله با پول شویی، شرایط حاکم بر اقتصاد کشور و نیازی که مسئولان کشور به تامین منابع مالی از طریق سرمایه‌گذاران خارجی احساس می‌کنند، منجر به پیدایش وضعیتی شده است که شاید از منظر گروه‌های سازمان یافته جنایی «کازیونی برای پول شویی» تلقی شود.

افزون بر اینها طی دو دهه اخیر که شمار معتادان مواد مخدر افزایش یافته، میزان وقوع جرم و زمینه شیوع و گسترش فساد نیز آهنگی لحام گسیخته پیدا کرده است. مجموعه این واقعیت‌ها تصویری از ایران در ذهن گروه‌های جنایی ترسیم می‌کند که در صورت تاخیر بیشتر در اتخاذ تدابیر لازم، مرز میان مشروع و نامشروع، سلامت و فساد و دولت و نادولت از میان خواهد رفت.

بر این اساس، در این مقاله ابتدا تعریفی از پول شویی ارائه شده و پس از آن به تبیین مدلی در زمینه پول شویی پرداخته می‌شود. این مدل محصول مطالعاتی است که جان واکر در مورد تعدادی از کشورهای جهان انجام داده و به مدل استرالیایی موسوم است. از آنجا که اقدام گروه‌های سازمان یافته جنایی به پول شویی در ایران، رفتار متغیرهای کلان اقتصادی را تحت تاثیر قرار می‌دهد، لذا با توجه به یافته‌های این بررسی، به نظر می‌رسد تصویب و اجرای قوانینی به منظور مقابله با پولشویی (حداقل در کوتاه مدت) موثر خواهد بود، هر چند به دلیل فعالیت گسترده قاچاقچیان مواد مخدر در ایران و کشورهای همسایه -

۱- criminal proceeds

۲- Money laundering

حتی در غیاب اقدام گروه‌های جنایی به پول شویی در ایران - تصمیم‌گیری در زمینه سیاست‌های کلان اقتصادی به منظور مقابله با همین حجم تجارت مواد مخدر نیز اهمیتی اساسی دارد.

پول شویی چیست؟

نیروی ضربت مالی گروه ۷ پول شویی را چنین تعریف می‌کند:

«هدف تعداد بسیاری از اقدامات جنایی کسب سود فراوان برای افراد یا گروه‌هایی است که این اقدامات را انجام می‌دهند. پول شویی فرایندی است که طی آن گروه‌های جنایی اقدام به پنهان کردن مبادی غیر قانونی وجوه خود می‌کنند. این فرایند بسیار خطرناک است، زیرا امکان بهره‌مندی مجرمان از وجوه‌شان بدون به خطر افتادن منبع تامین آن را فراهم می‌کند. فروش غیر قانونی و قاچاق اسلحه و فعالیت‌های سازمان یافته جنایی همچون قاچاق مواد مخدر و گروه‌های روسپی می‌تواند مبالغ کلانی را به همراه آورد. اختلاس، ارتشاء و کلاهبرداری از طریق کامپیوتر هم سود بسیاری ایجاد کرده و انگیزه مشروعیت بخشی به پول‌های نامشروع از طریق پول شویی را افزایش می‌دهد».

وقتی فعالیت جنایی سود قابل توجهی ایجاد می‌کند، افراد و گروه‌های درگیر در این حوزه باید راهی برای انتقال وجوه و کنترل آنها بیابند، بی آن که توجه اشخاص یا لایه‌های زیرین فعالیت را جلب کنند. گروه‌های جنایی این کار را از طریق پنهان کردن منابع، تغییر شکل آنها یا انتقال وجوه به مکانی با کمترین میزان جلب توجه، انجام می‌دهند.

صندوق بین‌المللی پول (I.M.F)^۲ در اظهار نظری، حجم عملیات پول شویی را ۲ تا ۵ درصد تولید ناخالص داخلی کشورها اعلام کرد، بر این اساس حجم پول شویی در جهان در سال ۱۹۹۶ حداقل ۵۹۰ میلیارد دلار و حداکثر ۱/۵ تریلیون دلار بوده است.^۳ چنان که روشن است حد پایین این ارقام معادل کل تولید اقتصادی با اندازه‌های اسپانیاست.

طراحی مدلی برای جریان جهانی پول شویی

۱- financial action task force (FATF) - نیروی ضربت مالی محسوب می‌شود. این تشکیلات در سال ۱۹۸۹ از سوی گروه هفت (۷ کشور صنعتی عمده) در پاریس تاسیس شد تا از این طریق واکنش‌های بین‌المللی در زمینه پول شویی را هماهنگ کنند.

۲- international monetary fund

۳- "عصر اطلاعات پایان هزاره" مانوئل کاستلز، ترجمه: احمد علیقلیان تهران: طرح نو، ۱۳۸۰، ص ۲۳۰-۲۰۲

تهیه مدلی برای پول شویی که تخمینی نزدیک به واقعیت از این پدیده را ارائه دهد، اساسا کاری دشوار است. زیرا نهران روشی جزء ذاتی فعالیت‌های گروه‌های سازمان یافته جنایی است. اما با توجه به این که عملیات پول شویی در هر کشور الزاما از سوی کسانی دنبال می شود که به نوعی با اقدامات بزهکارانه و جنایی مرتبط هستند، بنابراین بسته به این که وقوع جرایم تا چه اندازه در کشوری نضج گرفته است، فعالیت پول شویی در آن کشور احتمال وقوع بیشتری می‌یابد. به عبارت دیگر، از آنجا که پول شویی انتهای زنجیره مجموعه فعالیت‌هایی است که تحت عنوان «فعالیت‌ها و اقدامات جنایی» از آنها یاد می شود، پس عاملان این اقدام در زمره افراد خلافکار هستند و بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که رابطه مستقیم و مثبتی میان پول‌شویی و سطح جرایم در هر کشور وجود دارد. البته، شاید سویس در این میان استثنا باشد. اقتصاد دانان توجه چندانی به ارائه مدل در زمینه جریان جهانی پول شویی نداشته‌اند و از این جهت می‌توان گفت طراحی مدلی برای پول شویی نیاز بسیاری از کشورهاست.

«جان واکر»^۱ اقتصاددان استرالیایی با بررسی اقدامات جنایی در سطح جهان و تخمین میزان پولشویی کشورهای مختلف، مدلی را برای این پدیده ارائه کرده است.

شاخص های پول شویی

در آغاز سال ۱۹۹۸، «استنلی موریس» رئیس بازنشسته نیروی ضربت مالی (FATF) کشورهای عضو OECD گزارشی از میزان پول شویی در این کشورها ارائه داد. او در گزارش خود حداقل ۴ حوزه را از نظر تقاضای مشروع برای شاخص‌های کمی پول شویی شناسایی کرد:

- ۱- درک حجم جنایت، به طوری که مجریان قانون، قانونگذاران ملی و سازمان‌های بین‌المللی بتوانند در مورد اجرای ملی و بین‌المللی برنامه ضد پول شویی و تهیه و تنظیم توافقنامه‌ای در این باره به توافق برسند.

- ۲- درک تاثیر تلاش‌های ضد پول شویی، از طریق ایجاد پایه و مقیاسی برای سنجش و امکان ارزبایی برنامه‌ها یا ورود به مباحث خاص.

- ۳- درک اثرات پول شویی بر اقتصاد کلان، به ویژه اثرات زیان آور پول شویی بر موسسات مالی و اقتصادها نظیر: تغییرات در تقاضای پول، نرخ بهره و نرخ ارز فزاینده، بالا بردن ریسک کیفیت دارایی برای موسسات مالی، اثرات زیان آور بر مجموعه مالیاتی و بالاخره اثراتی بر روی

طرح‌های سیاست مالی، اثرات آلوده‌کننده معاملات یا بخش‌های خاص و انتظارات رفتاری بازیگران بازار و اثرات توزیعی مشخص در کشور یا رشد چشمگیر قیمت دارایی.

۴- درک پول شویی، وقتی از پول شویی صحبت می‌شود، دشواری آزمون سنجش اجزای آن، موجب می‌شود که درک عمیقی از ارتباط و اختلاف میان بخش‌های متنوع این پدیده که جنایتکاران را به گروه تبدیل کرده، به وجود آید.

مقدمات مدل واکر^۱

جان واکر، اقتصاددان استرالیایی برای تهیه مدلی در مورد پول شویی از آنچه موريس قبلا مطرح کرده بود، بهره گرفت. البته مدل واکر تفاوتی با مدل موريس دارد، زیرا واکر یک مدل اقتصاد جنایی منطقی را تشریح می‌کند که به یک مدل اقتصادی داده - ستانده بین منطقه‌ای شباهت دارد. وی از آمارهای جنایی عموماً موجود برای تخمین مقدار پول تولید شده توسط جنایت کاران در هر کشور، در سراسر جهان، استفاده کرده و سپس از شاخص‌های گوناگون اقتصادی - اجتماعی برای تخمین نسبت وجوهی که تطهیر خواهند شد و کشورهایی که این وجوه را برای تطهیر جذب می‌کنند، استفاده می‌کند. با جمع کردن این تخمین‌ها، می‌توان یک ارزیابی از مقدار احتمالی پول شویی در سطح جهان داشت و بر آن مبنا مقایسه‌ای تطبیقی از سهم هر کشور در باره این مشکل جهانی ارائه کرد.

از آنجا که تعریف مصادیق جرم در کشورها متفاوت است، پس سودمندترین جرائم در برخی کشورها ممکن است در کشوری دیگر سودآور نباشد. مجرمان برخی کشورها ممکن است برای تطهیر سودشان کشوری دیگر را برگزینند. یا توجه به این که در دیگر کشورها ممکن است بسادگی پول خود را هزینه کنند. با این دید، نتیجه موريس که البته تنها مدل ممکن نیست، می‌تواند درست باشد. مثلاً ممکن است در کشورهایی مانند X ، متوسط سود هر کلاهبرداری ثبت شده حدود ۲۰ هزار دلار باشد، ولی در کشورهای دیگر مانند Y ، این رقم حدود ۲ هزار دلار باشد، یا در کشورهایی مانند a حدود ۶۰ درصد اقدامات جنایی تطهیر شود و در کشورهایی نظیر b فقط ۲۰ درصد این رقم تطهیر شود. (واکر، ۱۹۹۹، صص ۱۰-۱)

در زیر به منظور دستیابی به رقم معینی از پول شویی در مورد هر نوع اقدامات جنایی، به برخی اطلاعات موجود در مورد روند جهانی جرم و پول شویی اشاره می‌شود (واکر، ۱۹۹۹، ص ۷).

- داده های سازمان ملل در مورد جرم و عدالت، اطلاعات رسمی جرائم ملی بیش از ۸۰ کشور را توضیح می دهد.
- بررسی ها در مورد قربانیان جنایت بین المللی بیانگر وجود ارتباط میان جرم و خصوصیات اقتصاد اجتماعی در بیش از ۶۰ کشور است.
- شاخص های فساد و آمادگی برای پول شویی در موسساتی نظیر موسسه شفافیت بین المللی یا دفتر استرالیایی ارزیابی استراتژی های جنایی در کانبرا، گردآوری شده است.
- وجود داده های مالی، تجاری، اقتصادی، جمعیتی و جغرافیایی در سطح ملی و بین المللی.

تشریح مدل

برای تبیین مدل باید به خاطر داشت که پول شویی یک جریان وجوه است و اساسا پول شویی یعنی جایی وجود دارد که پول در آنجا خلق شده و سپس تطهیر می شود. برای کمی کردن پول شویی، لازم نیست که رد پول را از نقطه اولیه ای که ظاهرا در فرایند پول شویی آغاز شده، دنبال کنیم؛ زیرا در نقطه اول، معاملات جریانی مشروع و قانونی داشته اند. در اصطلاح آماری، اگر مسیر پول از محل وقوع جرم تا سرمایه گذاری نهایی در هر زمان و حرکت پول شمارش شود، دوباره شماری کرده ایم. اگر یک میلیون دلار در استرالیا از راه خلاف به دست آمده و برای تطهیر به یک بانک هنگ کنگی ارسال شود و از آنجا به سوئیس و جزایر سلیمان برود، سپس در اینجا پول تطهیر شده دوباره به استرالیا بر می گردد. در این حالت باید مراقب بود و دچار اشتباه نشد و این میزان را ۴ میلیون دلار محاسبه نکرد.

بر طبق این مدل میزان پول شویی انجام شده در هر کشور عموماً به موارد زیر بستگی دارد:

- ۱- وسعت و طبیعت جرم در کشور.
  - ۲- تخمین مقدار پولی که در هر نوع جرم گزارش شده، می توان تطهیر کرد.
  - ۳- محیط اقتصادی مکانی که جرم و تطهیر رخ می دهد.
- کشوری که در آن جرمی روی نمی دهد یا اقتصادی که سودهای قابل توجهی برای بنگاه های جنایی ندارد، چندان پولی برای پول شویی در اختیار ندارد. در کشورهایی با نرخ جرائم بالا و اقدامات جنایی قابل توجه، پتانسیل پول شویی به طور بالقوه بالاست.
- مقدار پولی که هر کشور می تواند در این چارچوب جذب کند، به عوامل زیر بستگی دارد:
- ۱- حضور یا عدم حضور سیستم بانکی زیر زمینی

۲- طرز تلقی دولت نسبت به پول شویی

۳- سطح فساد و زد و خوردهای محلی

۴- قرابت‌های جغرافیایی، نژادی و تجاری بین کشور مبدا و مقصد

کشوری که جریانات اولیه پول شویی را از کشورهای همراه می پذیرد یا باید از سیستم بانکی زیر زمینی و یا از کنترل‌های ضعیف دولتی روی بانک‌هایش برخوردار باشد. در مقابل در اقدامات بعدی پول شویی این کشور برای کشورهای طرفدار به عنوان معتبرترین و تحت کنترل‌ترین کشور به لحاظ امنیت و رژیم بانکی پذیرفته می شود، اما این جریان ثانویه به بحث ما مربوط نمی شود.

ممکن است یک کشور برای برخورداری از امتیازات سطح بالای رشوه‌خواری، پولشویی را بپذیرد، به شرط آنکه رفتار رشوه‌خواری با فعالیت‌های آنها توأم باشد، اما این کشورها باید از این کار اجتناب کنند. به‌ویژه در جایی که خطر کشمکش وجود دارد یا رشوه‌خواری به شکلی است که ریسک پول آنها را بالا می‌برد (واکر، ۱۹۹۹؛ صص ۵-۱).

ممکن است قرابت جغرافیایی یا تجارت قوی یا ارتباط اجتماعی نظیر: پیوندهای نژادی یا زبانی عامل پذیرش پولشویی بوده و کشور به سادگی مبادلات تجاری آن را بپذیرد.

مراحل مدل

مراحل اجرای مدل به ترتیب، چنین است:

۱- به عنوان نقطه آغاز، مرکز بین‌المللی جلوگیری از جنایت ملل متحد آمارهایی را در مورد جنایت ثبت کرده و از این طریق روندهای جنایت و عملکرد سیستم‌های جنایی را بررسی می‌کند - به این ترتیب همه ساله داده‌هایی در مورد تعدادی از جرایم ثبت شده در بیش از ۱۰۰ کشور را داراست. این مرکز جرایم را در گروه‌های زیر طبقه‌بندی می‌کند: قتل، دعوا، زنا (تجاوز به عنف)، راهزنی، رشوه، اختلاس، کلاهبرداری، شب‌روی، سرقت، مصرف و قاچاق مواد مخدر (واکر، ۱۹۹۹، صص ۱۵-۱۰).

۲- وجود تفاوت در شیوه‌های طبقه‌بندی کشورها و محاسبه شاخص‌های جرایم و همچنین وجود اختلافات قابل توجه در قلمروی پلیس بر ما پوشیده نیست. اما تحقیقات نشان می‌دهد که چطور آمارهای بین خطوط رسمی جرم را بخوانیم. یا استفاده از مطالعات انجام شده روی قربانیان جرم که در سال ۱۹۸۸ وزارت دادگستری هلند با همکاری مؤسسه تحقیقات جرایم بین‌منطقه‌ای ملل

متحد در رم کارهایی در این زمینه کرد. کافی است بدانیم که «مستقیم‌دین» مغایرت‌های عمده در آمارهای جنایی رسمی، تعدیل را الزامی می‌سازد. اگرچه نتیجه در این گزارش اشاره نشده، اما ترکیب چنین تعدیل‌هایی، به بررسی بیشتر نیازمند است؛ زیرا این موضوع تعداد بسیاری از کشورها را در بر می‌گیرد.^۱

۳- به علاوه در تعدادی کشور - اغلب کوچکتر و کم توسعه یافته - نه تنها آمار رسمی جرم را داریم بلکه مطالعاتی بر روی قربانیان جنایت هم صورت گرفته است. به هر حال، برخی موضوع جستجوی پولشویی را جذاب می‌دانند و با استفاده از داده‌های اقتصاد اجتماعی اغلب این کشورها و مقایسه آن با نرخ جرایم فردی از کشورهای همسایه یا مشابه، می‌توانند میزان رخ داد جرم خود را بر اساس داده‌های جمعیتی خود تخمین بزنند. در این مرحله، از مدل به سادگی متوسط نرخ جرایم فردی برای کشورهای منطقه‌ای محاسبه می‌شود و این مقادیر برای میزان جمعیت تمام کشورها بدون داده‌های جرم به کار برده می‌شوند، که این نکته‌ای قابل توجه برای تحلیل‌های مورد رسیدگی است. (واکر، ۱۹۹۹، صص ۱۵-۱۰)

تخمین‌ها، که برای برخی از جرایم ثبت شده توسط پلیس هر کشور تولید شده است، در مورد ۱۱ نوع جرم است. صحت و قابلیت مقایسه این تخمین‌ها معمولاً برای چالش باز هستند، اما در برداشت‌های آتی تعدیل یافته مدل می‌توان بر مبنای دانسته‌های کافی عمل کرد.

مدل سپس نسبت به تخمین مقدار کل پول تطهیر شده برای هر جرم در هر کشور اقدام می‌کند. این ضرورتاً مترادف با متوسط اقدامات هر جرم نیست. اگر تمام جرایم ثبت شده باشد و مقدار کل تطهیر از هر نوع جرم شناخته شده باشد، شیوه به کار رفته درست خواهد بود. البته مسلم است که همه جرم‌ها توسط پلیس یا مجریان دیگر ثبت نشده است (به ویژه در طبقات خیلی مهم جرایم همچون کلاهبرداری‌های عمده و مواد مخدر). بهترین راه برای محاسبه این رقم تخمین تمام اقدامات مجرمانه، برای تمام جرایم از این نوع و سپس تقسیم آنها به جرایم ثبت شده است.

۴- نکته آغازین مدل برای این مرحله تخمین جرایم خاص پولشویی است، این موضوع در گزارش AUSTRAC (۱۹۹۵) در استرالیا به دست آمده است. تحلیل گزارش استرالیایی، میزان پولشویی در مورد هر نوع جرم را به این ترتیب برآورد کرده است:

- ۵۰ هزار دلار به ازای هر کلاهبرداری ثبت شده.

- ۱۰۰ هزار دلار به ازای هر خلاف قاچاق مواد مخدر.
- ۴۰۰ دلار به ازای هر سرقت ثبت شده.
- ۶۰۰ دلار به ازای هر شب رویی ثبت شده.
- ۲ دلار به ازای هر دعوا و تهاجم جنسی ثبت شده.
- ۲۲۵ دلار به ازای هر قتل ثبت شده.
- ۱۴۰۰ دلار به ازای هر راهزنی ثبت شده. (جان واکر، ۱۹۹۹؛ ص ۹)

این بدترین واگویی است که مقدار کل پولشویی انجام شده نه بر مبنای مقدار پولشویی توسط هر جرم بلکه صرفاً بر اساس جرم ثبت شده، تخمین زده می‌شود. زیرا این شیوه موجب متورم شدن قابل توجه مقادیر پول شویی می‌شود و بسته به جرایم ثبت شده توسط مجریان از کشوری به کشور دیگر، متفاوت خواهد بود. مشکل خاص دیگر، در باره بحث مواد مخدر و کلاهبرداری است. از آنجا که این مدل برای استرالیا تخمین زده شده که به لحاظ هم‌ارزی از دیگر کشورها دور است، اما سرانجام روش‌های مشابه در دیگر کشورها برای تصویری کامل می‌تواند استفاده شود.

۵- مقادیر اولیه منتج از مرحله قبل هیچ نشانی از محاسبه اختلاف میان کشورها در منفعت بردن از جرم ندارد. در واقع، دو عامل در این مدل وجود دارد که باید بر تفاوت میان کشورها صحه بگذارد: یکی موقعیت اقتصادی که با تولید ناخالص ملی سرانه (GNP) سنجیده می‌شود و دیگری ارتباط فرضی میان سطح فساد در هر کشور و سودمندی آن است (جان واکر، ۱۹۹۹؛ صص ۲۰-۱۵). در بررسی اثر GNP، این فرضی غیر منطقی است که وقتی کشورهای فقیر در ایجاد سطوح بالای اقدامات مجرمانه، در مقایسه با کشورهای ثروتمند پیش هستند، برابری میان آنها پذیرفته شود. مطالعات نیازمند تعیین طبیعت ارتباط میان GNP سرانه و اقدامات جنایی هستند - کاملاً محتمل است که این ارتباط یک رابطه خطی مناسب نباشد، هر چند که واکر تناسب خطی برای مدل یاد شده فرض کرده است. یعنی سرانه اقدامات جنایی در هر کشور معین با GNP سرانه کشور، متناسب فرض شده است که در زیر به آنها مشاهده می‌شود.

این فرضیه که سطوح بالای فساد ممکن است مقدار پولشویی از طریق کلاهبرداری را افزایش دهد، برطبق شاخص بین‌المللی شفافیت فساد حتی در کشورهایی با GNP سرانه نسبتاً پائین، مقیاس را از ۱ (حداقل فساد) به ۵ (فساد گسترده) جابجا می‌کند. برای مثال، مادامی که کشورهایی با فساد کم از مدل استرالیایی که ۵۰ هزار دلار برای هر کلاهبرداری منظور کرده، استفاده

می‌کنند، کشورهایی با سطوح بالای فساد که با شاخص T.۱ سنجیده می‌شوند، مقادیر دلاری آنها تا ۵ برابر افزایش می‌یابد. این سطحی است که نیازمند تحقیقات قابل توجه جدیدی است. ۶- در مدل حاضر، نسبت تطهیر درونی با مقیاس ۱ تا ۵ شاخص شفافیت بین‌المللی فساد، مشخص می‌شود، با این فرض که کشورهایی با سطوح بالای فساد مجاز خواهند بود برای تطهیر سریع پول در اقتصاد خودشان عمل کنند و در نتیجه نیاز به تطهیر در کشورهای خارجی را کاهش می‌دهند. فرمول ترکیب شده در این مدل به سادگی فرض می‌کند که برای هر درجه در مقیاس فساد، ۲۰ درصد مازاد پول حاصل از جنایات (جرایم) در محل تطهیر می‌شود.

این نتایج در کشورهایی با فساد بالا (مقادیری با مقیاس ۵)، که حدود ۸۰ تا ۱۰۰ درصد پول را در محل تطهیر می‌کنند و کشورهایی با کمترین میزان فساد که فقط ۲۰ تا ۳۰ درصد پول را در محل تطهیر می‌کنند (مقدار ۱ در بالا) و کشورهایی بدون امتیاز در شاخص T.۱، امتیازی برابر با متوسط تجارت منطقه‌ای اختصاص داده است. (واکر، ۱۹۹۹، ص ۱۷).

فروزی که در مراحل ۶ گانه به کار رفته به نشانه‌های بیشتری از لحاظ تئوری نیاز دارند. منطقی که ورای این تصمیم وجود دارد و معتقد است وجوه در داخل کشور یا در بازار سایر کشورها تطهیر می‌شوند، به لحاظ تعیین کمیّت و اعتبار، مشخص نیست.

۷- و سرانجام مدل تخمین می‌زند که بخشی از تطهیر خارجی کل پول در هر کشور چطور در بین بیش از ۲۰۰ کشور سراسر جهان توزیع شده است. این فرض بر ۴ حالت متصور رفتار کشورها تدارک شده است که در زیر به آنها اشاره می‌شود: (واکر، ۱۹۹۹، ص ۱۸).

(الف) آن دسته از کشورهای خارجی که طرز تلقی آنها اغماض نسبت به تطهیر پول است (نظیر کشورهایی که با قوانین پنهانی بانکداری یا طرز تلقی عدم مشارکت دولت در مقابله با تطهیر پول) بخش عمده وجوه را از کشورهای هوشیارتر جلب خواهند کرد.

(ب) سطوح بالای رشوه و یا زد و خوردها (کشمکش محلی) مانع تطهیر پول خواهد شد زیرا ریسک از دست رفتن وجوه زیاد می‌شود.

(ج) کشورهایی با سطوح بالای GNP سرانه از سوی تطهیر کنندگان ترجیح داده خواهند شد، زیرا انجام معاملات از سوی تطهیر کنندگان به آسانی صورت می‌گیرد.

(د) اگر بسیاری از عوامل برابر باشند عواملی نظیر: فاصله جغرافیایی و اختلافات زبانی یا فرهنگی، به عنوان مانعی بر سر راه پول شویی عمل می‌کنند.

نکته جالب این که با ترکیب ۱ تا ۳ این فروض، شاخص جاذبیت برای پول شویی به دست می‌آید. فرمول آن در قالب عبارات جبری چنین است:

{+۱۵ + رشوه (Cr) - کشمکش (CF) × ۳ - عضویت در swift + طرز تلقی دولت (GA) + پنهانکاری بانک (BS) × ۳} × {GNP سرانه} = جاذبیت پول شویی
به طوری که GNP سرانه به دلار آمریکاسنجیده می‌شود.

پنهانکاری بانک (BS) رقمی است از صفر (بدون قوانین پنهانکاری) تا ۵ (اجرای روشهای پنهانکاری بانکی)

طرز تلقی دولت^۱ (GA) رقمی است از صفر (دولت ضد پول شویی) تا ۴ (اغماض دولت در مقابل پولشویی)

عضویت در Swift که رقم آن صفر (برای کشورهای غیر عضو) و یک (برای اعضای شبکه انتقال وجوه بین‌المللی Swift)

CF که رقم آن از صفر (بدون موقعیت کشمکش) تا ۴ (وجود موقعیت کشمکش)
Cr شاخص بین‌المللی شفافیت اصلاح شده است که رقم آن از ۱ (رشوه کم) تا ۵ (رشوه زیاد) است و عدد ثابت ۱۵ که متضمن این است که امتیازات برای تمام کشورها بزرگتر از صفر شود. امتیازات در این شاخص، همان طور که از فروض مورد استفاده در مدل جاری منتج می‌شوند، در جدول (شماره ۱) نمایش داده شده است. باید در نظر داشته باشید که یک امتیاز بالا در این شاخص ضرورتاً به منزله نقص رژیم بانکی آن کشور یا واهمه دولت از پول شویی نیست. امتیاز بالا در شاخص می‌تواند در اثر فراهم سازی یک محیط امن برای سرمایه گذاری به دست آید، به همان نسبت که یک محیط بی‌خطر برای پول شویی فراهم می‌کند. باید در نظر داشت که این امتیازات براساس فرمولی ساده از اطلاعات موجود عمومی گرفته شده است از این رو، بینش و بصیرت محقق به اندازه عوامل گوناگون مورد استفاده در این مدل، اهمیت نسبی دارد و می‌تواند رتبه بندی کشورها را کاملاً منطقی نمایان سازد.

مرحله نهایی در فرایند پول شویی این است که «مانع فاصله» را در فرمول ترکیب کنیم تا مشخص شود که هر پول شویی صادر شده در کشور، چگونه در میان ۲۲۵ کشور دیگر توزیع شده است، فرمول استفاده شده چنین است:

$$\text{امتیاز جذابیت برای } Y = \frac{\text{نسبت پول شویی صادر شده از کشور } X \text{ به کشور } Y}{(\text{فاصله بین کشور } X \text{ و } Y)^2}$$

فاصله بین کشورها با استفاده از شکلی از نرم افزار جغرافیایی (mapinfo) تخمین زده شده است، که از این طریق می‌توان عرض و طول و تمرکز تقریبی جمعیت هر کشور را تعیین کرد و با استفاده از اصول ساده هندسی فاصله بین آنها را محاسبه به دست آورد.

استفاده از مجذور فاصله به عنوان پارامتر انحراف معیار به طور تجربی بر اساس قواعد تحلیل اقتصاد منطقه‌ای به کار می‌رود، که این هم تاثیر متقابل بین جوامع را از طریق مجذور فاصله بین آنها، کاهش می‌دهد.

در صورت تحقیق بیشتر، فرمول فاصله جغرافیایی با شاخص دیگری به نام «همجواری تجاری» جایگزین می‌شود و فرمولی به کار می‌رود که علاوه بر موارد فوق، اطلاعات جغرافیایی، داده‌های مربوط به تجارت دو جانبه و تامین مالی، آمار گزارش مبادلات جاری، مقادیر گزارش شده در مورد حرکت‌های مرزی و ارتباط زبانی و نژادی بین کشورها را در نظر می‌گیرد. افزون بر اینها، معیارهای حساس تری همچون: رشوه، زد و خورد و چشم پوشی از پول شویی و فعالیت‌های مشکوک، از دیگر مواردی است که نیاز فرمول فوق به توسعه را گوشزد می‌کنند.

در حالی که صندوق بین‌المللی پول حجم پول شویی در سطح جهان را حدود ۱/۵ تریلیون تخمین زده اما بیش از ۲/۸ تریلیون دلار برای این مدل تخمین زده می‌شود. جداول این مدل، عملیات پول شویی در هر کشور و کل پول شویی جذب شده در هر کشور و منطقه را نشان می‌دهد. جدول شماره ۲ و ۳ به طور خلاصه جریان بین‌المللی پول شویی در سطح جهان را تخمین زده است. باید توجه داشت در این تصاویر، جریان پول خلق شده و تطهیر شده در نواحی مشابه جهان ممکن است واقعا انتقالات بین‌المللی را در بر گیرد (مثلا جریانی از انگلیس به سوئیس در بردارنده مقادیر داخلی ۹۸۵ میلیارد دلار پول خلق شده و تطهیر شده در اروپا باشد).

جدول شماره ۱: جذابیت پول شویی (به ترتیب رتبه) بالاترین امتیاز، بزرگترین
جاذبیت برای پول شویی

کشور	امتیاز
لوکزامبورگ	۶۸۶
آمریکا	۶۳۴
سوئیس	۶۱۷
جزایر سلیمان	۶۰۰
اتریش	۴۹۷
هلند	۴۷۶
لیختن اشتاین	۴۶۶
واتیکان	۴۴۹
انگلیس	۴۳۹
سنگاپور	۴۲۹
هنگ کنگ	۳۹۷
ایرلند	۳۵۶
برمه	۳۱۳
کانادا، ایسلند، نروژ، برونی، اندورا، باهاماس	۲۵۰-۲۹۹
پرتغال، دانمارک، سوئد، ژاپن، فنلاند، آلمان، زلاندنو، استرالیا، بلژیک	۲۰۰-۲۴۹
بحرین، قطر، ایتالیا، تایوان، امارات، فرانسه، مالت، قبرس، باربادوس	۱۵۰-۱۹۹
روسیه سفید، اسپانیا، اسرائیل، گروئنلند	۱۰۰-۱۴۹
ساحل عاج، تایلند، چک، مالزی، استونی، عمان، یونان، انگولا، کویت، لهستان، لیتوانی، کره جنوبی	۵۰-۹۹
گینه، رومانی، اسلواکی، بلغارستان، بلژ، آرژانتین، کرواسی، شیلی، ترکیه، یوگسلاوی، آفریقای جنوبی	۲۵-۴۹
ونزئلا، اوکراین، فیلیپین، الجزایر، مکزیک، اردن، تونس، پاراگوئه، بولیوی، سوریه، ازبکستان، هندوراس	۱۰-۲۴
کامرون، چین، غنا، ویتنام، زیمبابوه، ژنیر، مصر، سنگال، اتیوپی، کنیا، کره شمالی، افغانستان، ایران	۰-۹

منبع: متدلوژی تخمین میزان پول شویی درجهان، جان واکر، ۱۹۹۹

جدول شماره ۲: تخمین جریان عمده پول شویی در جهان واحد: میلیارد دلار سالانه

مناطق جهان مبادی پولشویی	کارائیب	آمریکای مرکزی	شمال آمریکا	اروپا	جنوب آفریقا	شمال آفریقا	استرالیا	جنوب غربی آسیا	جنوب آسیا	شرق آسیا
شرق آسیا	۰	۰	۰	۱۸	۱	۱	۲	۶	۱	۲۹۸
جنوب آسیا	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۰
جنوب غربی آسیا	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱۷	۰	۰
استرالیا	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۲	۰	۰	۱
شمال آفریقا	۰	۰	۰	۰	۵	۰	۰	۰	۰	۰
جنوب آفریقا	۰	۰	۰	۲	۱۵	۰	۰	۱	۰	۰
اروپا	۰	۰	۰	۹۸۵	۱	۱	۱	۹	۰	۷
آمریکای شمالی	۰	۰	۲۴	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰
آمریکای مرکزی	۱۸	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰
کارائیب	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
آمریکای شمالی	۳	۵۴	۲۲	۲۷۱	۵	۷	۱۳	۲۰	۰	۱۵
کل پول شویی	۳	۵۴	۲۲	۱۲۸۱	۳۱	۱۵	۱۸	۵۲	۵	۳۳۲
درآمد	۳	۵۴	۲۳	۲۹۶	۶	۹	۱۶	۳۶	۵	۲۴

منبع: متدلوزی تخمین میزان پول شویی در جهان، جان واکر، ۱۹۹۹

جدول شماره ۳: بیست کشور مبدا عمده پول شویی

رتبه	مبدا	مقدار (میلیون دلار سالانه)	درصد از کل
۱	آمریکا	۱۳۲۰۲۲۸	٪۴۶/۳
۲	ایتالیا	۱۵۰۰۵۴	٪۵/۳
۳	روسیه	۱۴۷۱۸۷	٪۵/۲
۴	چین	۱۳۱۶۰	٪۴/۶
۵	آلمان	۱۲۸۲۶۶	٪۴/۵
۶	فرانسه	۱۲۴۷۴۸	٪۴/۴
۷	رومانی	۱۱۵۵۸۵	٪۴/۱
۸	کانادا	۸۲۳۷۴	٪۲/۹
۹	انگلیس	۶۸۷۴۰	٪۲/۴
۱۰	هنگ کنگ	۶۲۸۵۶	٪۲/۲
۱۱	اسپانیا	۵۶۲۸۷	٪۲/۰
۱۲	تایلند	۳۲۸۳۴	٪۱/۲
۱۳	کره جنوبی	۲۱۲۴۰	٪۰/۷
۱۴	مکزیک	۲۱۱۹	٪۰/۷
۱۵	استرالیا	۲۰۲۳۱	٪۰/۷
۱۶	مجارستان	۱۹۷۱۴	٪۰/۷
۱۷	فیلیپین	۱۸۸۶۷	٪۰/۷
۱۸	هلند	۱۸۲۶۲	٪۰/۶
۱۹	ژاپن	۱۶۹۷۴	٪۰/۶
۲۰	برزیل	۱۶۷۸۶	٪۰/۷۶
جمع	تمام کشورها	۲۸۰۴۷۰	٪۱۰۰

منبع: متدلوزی تخمین میزان پول شویی در جهان، جان واکر، ۱۹۹۹

مدل واکر، تجربه ایران

هر چند بر طبق جدول شماره ۱ مدل پول شویی واکر، کشورهای مانند ایران و افغانستان در پایین ترین سطح پول شویی قرار دارند، ولی دلایلی وجود دارد که می تواند اطلاعات به کار رفته در این مدل را برای ایران را مورد تردید قرار دهد، از جمله :

۱- در مدل واکر، حجم جرم و جنایت یکی از پارامترهای مؤثر در پول شویی است. از آنجا که طی سال‌های اخیر وقوع جرم و جنایت در ایران روندی صعودی با شیب تند داشته و از سوی دیگر میزان مصرف مواد مخدر و قاچاق آن (به دلیل افزایش تولید افغانستان) رشد داشته، پس از این منظر زمینه پول شویی در ایران فراهم است.

۲- اقدامات ضد پول شویی در ایران هنوز قانونمند نشده و در مورد شیوه اجرای آن اختلاف نظرهایی وجود دارد که این به منزله آسودگی خاطر تطهیرکنندگان پول است.

۳- بر طبق این مدل، وجود سیستم بانکداری زیرزمینی یکی از جاذبه های افزایش پول شویی است. با توجه به اینکه در سال‌های پس از جنگ همواره پرونده هایی در محاکم قضایی دال بر وجود فسادهای کلان در سطح بانک‌ها در جریان بوده است و عبور از قوانین بانکی به وفور اتفاق می افتد، باید گفت که از این منظر ایران آماده پول شویی است.

۴- قرابت های جغرافیایی و نژادی با کشورهای همسایه که در زمینه مواد مخدر فعالیت دارند، حداقل می تواند مقدمه مناسبی برای تطهیر پول‌های حاصل از قاچاق مواد مخدر باشد.

۵- سطح فساد و رشوه خواری در جامعه تا حدی است که پرونده هایی نظیر شهرام جزایری^۱ از نظر تعداد کم نیستند، هر چند با مبالغ کمتر، ولی به هر روی یکی از مشکلاتی است که در اقتصاد کشور شیوع دارد و می تواند مورد توجه تطهیر کنندگان پول قرار گیرد.

اما از سوی دیگر؛ مواردی در مدل حاضر اشاره شده است که در کاهش جاذبه پول شویی مؤثر است، این موارد عبارتند از:

۱- سطح زد و خوردهای محلی و منطقه ای در کشور ما بالاست و این عاملی منفی در نظر تطهیر کنندگان پول است.

۱- با دستگیری شهرام جزایری عرب در سال ۱۳۸۰ و برگزاری چندین جلسه محاکمه علنی او در دادگاه، این نخستین بار بود که دوران حاکمیت جمهوری اسلامی در پرونده اقتصادی، به طور علنی از پرداخت وجهی تحت عنوان رشوه به مقامات ارشد نظام صحبت می شد.

۲- محیط اقتصادی ایران به همان نسبتی که برای سرمایه گذاران محیطی نا امن است، برای تطهیر کنندگان پول‌های کثیف نیز فاقد امنیت است.

البته دلایلی که بر طبق مدل واکر، ایران را برای پول شویی مناسب یا نامناسب قلمداد می‌کند، موضوعی است نیازمند بررسی دقیق‌تر، اما از آنجا که در ایران فعالیت‌ها و نهادهایی خارج از حیطه کنترل‌های دولتی وجود دارد (با این فرض که دولت قادر به کنترل دستگاه‌های تحت نظارت خود، هست) و هیچ‌گونه نظارت قانونی بر این فعالیت‌ها وجود ندارد، چگونه می‌توان اطمینان داشت که وجوهی برای پول شویی وارد ایران نشده باشد؟ آیا اگر فرد یا شرکتی از کشوری دیگر ۵۰۰ هزار دلار به حساب فردی در ایران واریز کند، سیستم بانکی منبع پول را جستجو می‌کند؟ آیا اگر فردی میلیون‌ها دلار پول را از طریق سیستم بانکی یا غیر بانکی (نظیر موسسات اعتباری یا صندوق‌های قرض الحسنه) وارد فعالیت‌های عمرانی نظیر ساخت و ساز یا هتل‌سازی در مناطق آزاد یا هر فعالیت دیگری در سراسر ایران کند، به استناد کدام قانون می‌توان معترض او شد؟ آنگاه که برای جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی در برنامه‌های اول و دوم اهدافی تعیین شد، به رغم اینکه حداقل یک دهه از اجرای فعالیت‌های پول شویی در جهان گذشته بود، هیچ تدبیری در این خصوص اندیشیده نشد. اکنون که میلیاردها دلار سرمایه داخلی و خارجی وارد بازار سرمایه کشور شده است (هر چند هنوز آمار دقیقی از حجم پول شویی در دست نیست) چنانچه قانون مبارزه با پول شویی تصویب و اجرا شود، زیر بنای مناسبی می‌توان تدارک دید. اما از آن جهت که شیوه پول شویی در ایران و دیگر کشورها (به ویژه آمریکا و سویس به عنوان کشورهایی که فعالیت پولشویی در آنها بسیار شایع است) متفاوت است، بررسی جداگانه مدل پول شویی ایرانی الزامی است.

پول شویی در ایران

شرایط اقتصادی ایران یکی از معدودترین نظام‌های اقتصادی بی نظم در جهان به شمار می‌رود، برخی از این شرایط عبارتند از:

- ۱- تعدد مراکز تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری اقتصادی (در حدود ۳۲ مرکز و شورا)
- ۲- تعدد مراکز سیاست‌گذاری و اداره امور بازرگانی (در حدود ۲۲ مرکز و شورا)
- ۳- تعدد مراکز سیاست‌گذاری صنعتی و اداره امور صنعتی (در حدود ۶ تا ۱۲ مرکز، نهاد و وزارتخانه)

- ۴- اعلام سیاست خودگردانی مالی دستگاه‌های متعدد- که اتفاقاً وظیفه صرف خدمت رسانی به مردم دارند.
- ۵- پائین بودن درجه اقتدار دولت (به عنوان متولی امور اجرائی) و در نتیجه به سهولت استفاده از روش‌های غیر قانونی.
- ۶- پائین بودن درجه توسعه یافتگی نهادهای مالی
- ۷- پائین بودن میزان بهره‌وری در بخش رسمی اقتصاد، زمینه توسعه بخش زیرزمینی و پولشویی را فراهم می‌کند. در اقتصادی که ۵۵ درصد از نیروی انسانی آن، نقشی در تولید کالاها و خدمات ندارند، بستر پول شویی مساعد است.
- ۸- ایران دارای اقتصادی رانتی است و درآمد نفت منبع این نوع اقتصادهاست. درآمدهای حاصل از رانت، به لحاظ اقتصادی درآمد یا پول کثیف محسوب می‌شوند (پول شویی داخلی).
- ۹- اجرای یک دهه سیاست خودکفایی مالی دستگاه‌ها و نهادهای دولتی و عمومی، در موارد بسیاری موجب شد بخش قابل توجهی از واردات و اسکنه‌های تخلیه بار در مبادی ورودی کالا از نظارت گمرک خارج شده و به صورت شخصی (حدود ۶۲ اسکنه) اداره شوند و در تمام بخش‌های بازرگانی کشور فعال باشند.
- ۱۰- وجود صدها صندوق قرض الحسنه و موسسات اعتباری که مجوز فعالیت آنها را دستگاه‌های غیر اقتصادی صادر کرده و خارج از حوزه نظارت بانک مرکزی و سیاست‌گذاری‌های شورای پول و اعتبار عمل می‌کنند. به این ترتیب، این موسسات حاکمیت دولت بر گردش نقدینگی و بازارهای پولی و مالی را محدود کرده‌اند.
- شرایط فوق سبب شده‌است سیاست‌های انقباضی و انبساطی دولت در جهت مهار تورم و سیاست هدایت سرمایه‌های اندک مردم (پس‌انداز) به سمت امور تولیدی و سیاست نظارت ارزی دولت به منظور ایجاد تعادل در تراز پرداخت‌ها طی دهه گذشته ناموفق باشد. به طوری که نرخ رشد تشکیل سرمایه ثابت بخش صنعت و معدن در طول برنامه دوم (۷۸-۱۳۷۴) به ۹/۳- درصد رسید. رشد منفی این شاخص گسترش بیکاری، فقر و افزایش شکاف طبقاتی است که خود زمینه فساد اقتصادی و سوء استفاده مجرمان اقتصادی را فراهم می‌آورد.
- گسترش بخش غیر رسمی اقتصاد (در حدود ۴۵ تا ۵۲ درصد GDP)، گسترش ارتشاء و فساد اداری، رشد سرطانی قاچاق سازمان یافته کالا و ارز و طلا، فرار مالیاتی و ۰۰۰۰ از جمله

پیامدهای ناگوار نابسامانی حاکمیت دولت بر گردش اقتصاد ملی است. بنابراین، پول شویی در ایران چندان شباهتی با دیگر کشورها نداشته و از بستر «بخش غیر رسمی اقتصاد» و «قاچاق سازمان یافته کالا» عبور می‌کند. شیوه عمل گروه‌های سازمان یافته جنایی درباره ایران این گونه است: وجوه حاصل از فروش مواد مخدر به کالاهای مصرفی با دوام و بی دوام تبدیل شده و به صورت امانی در اختیار پیمانکاران مجرم ایرانی قرار داده می‌شود. این افراد بدون کمترین دردسر این کالاها را از طریق اسکله‌های شخصی خارج از کنترل و نظارت گمرگ کشور، وارد ایران می‌کنند. البته در برخی موارد کالاهای خود را از طریق مجوزهای خاص (که این نیز رانتی است در اختیار عده‌ای خاص) وارد کشور می‌کنند. سپس این کالاها به پول نقد تبدیل شده و وجوه حاصله در صندوق‌های قرض‌الحسنه و موسسات اعتباری بدون مجوز بانک مرکزی، سپرده گذاری می‌شود. آنگاه صندوق‌های مربوطه با صدور چک بانکی، تطهیر پول را به راحتی انجام داده و از طریق صرافی‌های مجاز یا غیر مجاز به بانک مقصد در خارج از کشور ارسال می‌شود. یافته‌های طرح پژوهشی «پول شویی در ایران» حاکی از آن است یک صندوق قرض‌الحسنه با سابقه‌ای که حدود ۴ سال از زمان تاسیس آن می‌گذرد، ۲/۵ برابر بانک صادرات (با بیش از ۵۰ سال سابقه) حجم دارائی و گردش عملیاتی دارد.^۱

البته تطهیر کنندگان پول علاوه بر سیستم زیرزمینی، از روش‌های دیگری برای پول شویی استفاده می‌کنند، با این روش‌ها شامل: تطهیر پول از طریق مشاوران مالی، تطهیر پول از طریق معاملات ارزی و تطهیر پول از طریق شرکت‌های سرمایه گذاری می‌شود.

اگر در مدل واکر، افزایش جرم از طریق افزایش تقاضا برای پول به افزایش پول شویی منجر می‌شود، اما در داد و ستدهای آتی یا بازارهای آینده، افزایش جرم به کاهش تقاضا برای پول می‌انجامد. زیرا روش‌های پول شویی تغییر یافته و از نظام بانکی و نقدی به سوی بازارهای موازی مالی و ابزارهای پیچیده غیرپولی و تهاتر تغییر جهت یافته است. کارگرانی که در بازار بورس به نام خود، برای دیگران داد و ستد می‌کنند و هویت واقعی مشتریان آنها پنهان می‌ماند، شیوه‌ای مناسب برای پول شویان است که پول تمیز شده خود را به بازار سرمایه منتقل کنند. وقتی در انگلیس حداکثر حجم مبادلات (بدون نیاز به گزارش دهی) ۱۰ هزار پوند است، قطعاً روند پول شویی در جهان چنان شتابی به خود گرفته است که حتی در کشورهایی با درجه بالای

دموکراسی، محدودیت‌هایی بر مردم اعمال می‌شود و جز اعضای گروه‌های سازمان یافته جنایی کسی از این شیوه برخورد دولت ناراضی نیست!

برآورد حجم پول شویی در ایران^۱

چنان‌که گفته شد، تطهیر پول‌های کثیف حاصل از تجارت مواد مخدر، ارتشاء، فحشاء، تجارت اعضای بدن انسان قاچاق اسلحه و پول‌های تروریستی در ایران از مسیر قاچاق سازمان یافته کالا عبور می‌کند.

اقتصاددانانی در ایران با همکاری سازمان ملل متحد (UNODC) تحقیقاتی را در زمینه قاچاق و ترانزیت مواد مخدر و پولشویی انجام داده‌اند که در این تحقیقات مسیر حمل محموله‌های ترانزیتی مواد مخدر و همچنین مسیر گردش پول تطهیرکنندگان را نشان می‌دهند. برطبق اسناد و مدارک به دست آمده در این تحقیقات منابع تامین مالی سلاح‌های مورد استفاده باندهای تروریستی را قاچاق مواد مخدر تشکیل می‌دهند.^۲

در سال ۱۳۷۹ برآورد این تحقیقات نشان می‌دهد که واردات و صادرات قاچاق کالا در ایران بیش از ۱۱/۳ میلیارد دلار است که ۱/۴ میلیارد دلار آن مربوط به صادرات قاچاق کالاهای سوپسیدی و ۱/۷ میلیارد دلار مربوط به مصرف داخلی مواد مخدر در ایران است. همچنین برآورد شده است که حدود ۶ میلیارد دلار از منابع ارزی فوق دارای منشاء مشکوک و ناشناخته هستند. به این ترتیب، باید پذیرفت که هر سال نزدیک به نیمی از درآمدهای ارزی کشور و بخش بزرگی از سوپسیدهای اعطایی دولت به کالاهای اساسی، توسط قاچاقچیان کالا از کشور خارج می‌شود. علاوه بر این، حدود ۶ میلیارد دلار از درآمد حاصل از فروش نفت بدون هیچ گونه نظارت و کنترلی توسط گروه‌های سازمان یافته جنایی با مکانیزم‌های مختلف از کشور خارج می‌شود. به طور طبیعی، گروه یا گروه‌هایی که به این منابع مالی فراوان دسترسی دارند، توانایی تشکیل دولت سایه را دارند و اقتصاد زیرزمینی را شکل می‌دهند. با توجه به این که هدف اصلی آنها تطهیر پول‌های کثیف است، قطعا کالاهای و خدمات خود را با قیمتی عرضه می‌کنند که هر دو

۱- به نقل از مقالات و گزارش‌های ارائه شده در همایش پول شویی در ایران، خرداد ۱۳۸۲، شیراز

۲- تحقیقاتی که دکتر رئیس دانا و دکتر صحرائیان با UNODC در زمینه مواد مخدر و پول شویی انجام داده‌اند و در همایش پول شویی مطرح شده است.

بخش دولتی و خصوصی در برابر آنها بازنده نهایی خواهند بود. آیا آنها توان انجام چنین کاری را دارند؟

اثرات اقتصادی پول شویی در ایران

هر چند پذیرفته‌ایم که تجارت مواد مخدر از عمده ترین دلایل پدیده پول شویی در ایران است، ولی ناکارآمدی بخش دولتی که متقاضیان کالاها و خدمات را از سیستم بانکی، تولیدی، پولی و ارزی (به طور کلی تمامی مراکزی که دولت خدماتی را ارائه می کند)، به سمت اقتصاد سایه سوق می داد، شاید در تشدید و تسریع پولشویی بی تاثیر نبوده است. علاوه بر این، سیاست‌هایی که از آغاز برنامه پنج ساله اول شروع شد و پایه‌های اقتصاد رانتیه تبعیضی را تقویت کرد، بر بحران آفرینی اقتصادی از سوی دولت صحنه می گذاشت. نتیجه این روند در کنار پولشویی وجوه حاصل از تجارت مواد مخدر، هر چه بود تفاوت‌های اساسی با اثرات پول شویی در دیگر کشورها داشت.

اگر پول شویی در سوئیس باعث شد تا درآمد سرانه این کشور از ۳۸۰۰ دلار به ۳۹ هزار دلار در طول یک دهه برسد، اما پول شویی در ایران به دلیل مکیدن ارزش افزوده تولید شده در کشور و در نتیجه فرار دلارهای نفتی، موجب افزایش خط فقر شد. زیرا بخش رسمی اقتصاد و نظام بسته اقتصادی و بانکی نه تنها برای گروه‌های سازمان یافته جنایی جذابیت نداشت، بلکه راه‌های جذب سرمایه‌های مشروع را بر مردم بست. به همین دلیل، تمام تحولات در حوزه غیر رسمی اقتصاد به وقوع پیوسته است.

کارگزاران قاچاق کالا که برای ورود و خروج کالای خود از پرداخت انواع و اقسام عوارض و مالیات معاف بودند، با عرضه کالای خود در قیمتی پائین‌تر، قدرت رقابت را از کالاهای تولیدی داخل سلب کرده و سطح تولیدات داخل را کاهش دادند. فرصت‌های مولد شغلی به تبع آن کاهش پیدا کرد و در این حال سرمایه گذاری تولیدی مقرون به صرفه نبود و سرمایه‌های کوچک مردم به سمت دلالی کالاهای قاچاق وارداتی سوق پیدا کرد. به این ترتیب، هم درآمد مالیاتی دولت آسیب پذیر شد و هم منابع دولت برای پرداخت‌های انتقالی و استفاده از درآمدهای مالیاتی برای توزیع عادلانه درآمد و ثروت، کم‌رنگ شد. در نتیجه به دلیل مشکلات متعدد فوق، قدرت خرید عمومی کاهش یافت و درآمدهای واقعی به دلیل تورم ناشی از گردش مالی کالاهای قاچاق رشد منفی پیدا کردند.

به این ترتیب، در نگاهی بر فراز اقتصاد ایران، همه به کارگزارانی قاچاقچیان تبدیل شدند.

این گونه بود که در همسایگی هر بازار رسمی، بازاری غیر رسمی شکل گرفت و به رگم نارضایتی مردم از کارایی بخش دولتی، چرخ اقتصادی کشور، دولت و مردم می‌چرخید. چرخه‌ای که نیرویی غیر از تولید داخلی آن را به حرکت در می‌آورد. نارضایان بی‌شمار، از بی‌برکت بودن درآمد خود نالان بوده و هستند غافل از این که این بی‌برکتی یعنی افزایش درآمد اسمی و در مقابل کاهش درآمد واقعی و در بلند مدت تعمیق فقر و این دستاورد عظیم پول شویی برای ایرانیان بود!

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری:

مدلی که جان واکر برای پول شویی ارائه کرد بر این فرض استوار است که تطهیر کنندگان پول درآمدهای خود را از طریق سیستم بانکی ولی در پوشش‌های مختلف وارد کشور می‌کنند؛ لذا امکان برآورد حجم پول تطهیر شده، فراهم نیست و از طریق حجم جرم و جنایت و در نظر گرفتن مقداری فرضی برای هرنوع جرم که قابل پول شویی است، تخمینی از کل پول شویی ارائه می‌کند.

روش دیگر تخمین، استناد به تحقیقات سازمان ملل متحد و در نظر گرفتن ۲ تا ۵ درصد تولید ناخالص داخلی کشور برای پول شویی است.

استفاده از جدول داده - ستانده، شیوه‌ای دیگر برای تخمین پول شویی است.

اما در ایران با توجه به این که بازار غیر رسمی بزرگ و وسیعی وجود دارد که از سوی گروه‌های جنایی و مردم و حتی دولت پذیرفته شده است و عملیات تطهیر پول به سادگی از طریق این بازار انجام می‌شود، توسل به شیوه‌هایی نظیر عملیات بانکی پیچیده برای ورود پول به داخل کشور منطقی نیست، زیرا موسسات اعتباری و صندوق‌های قرض الحسنه و از همه مهمتر بازار مصرف کالاهای بادوام (به دلیل اعمال طولانی مدت تحریم علیه کشور)، آزادانه و بدون کمترین دردسری این وظیفه را انجام می‌دهند. چنان چه دولت قصد مقابله با این پدیده را به دلیل اثرات ناگواری که بر سطوح خرد و کلان اقتصاد کشور می‌گذارد، داشته باشد - راه مقابله قطعاً متفاوت از شیوه دیگر کشورها خواهد بود.

به طور کلی، برای مبارزه با پول شویی باید به سه کانون زیر توجه کرد:

۱- مراحل پول شویی

الف- محل ورود وجوه نقد به نظام پولی کشور (مرحله استقرار پول شویی)

ب- محل اتصال وجوه نقد به درون یا بیرون نظام مالی (مرحله پوششی پول شویی)

ج- جریان‌های نقدی بین‌المللی (مرحله ادغام پول شویی)

۲- منشاء بروز پول شویی تا حدودی متأثر از ناکارآمدی اقتصاد دولتی است و بنابراین :

الف- باید سیستم پولی و بانکی ارزی کشور متحول شود

ب- باید بازار غیر رسمی با تمهیدات مختلف از حالت غیر رسمی و زیرزمینی خارج شود.

ج- باید تحریم‌ها علیه ایران برداشته شود.

د- گزارش‌دهی مستمر مالی و ایجاد نظام شفاف اطلاعات مالی

ه- حذف و یا اصلاح نظام رانتی، تبعیضی و سیستم خودگردانی اجباری

۳- تهیه اجرای قوانین در زمینه های :

الف- نظارت پذیر شدن تمامی موسسات اعتباری و صندوق‌های قرض‌الحسنه

ب- جلوگیری از ورود پول‌های کثیف با هدف ورود سرمایه خارجی

ج- نظارت دولت بر تمامی مبادی و روی و اسکله‌های غیر قانونی

د- شناسایی فرار مالیاتی به عنوان پول‌های کثیف.

اجرای این موارد در آستانه تصویب قانون پول شویی، موضوع مواد مخدر را نیز تا حدی سامان خواهد داد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع:

۱. مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات همایش بین‌المللی مبارزه با پولشویی در ایران - خرداد ۱۳۸۱، شیراز
۲. سیاست‌های تعدیل و توسعه اقتصادی، حسین مختاریان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۴
۳. cameron - samuel. The economic of crime and deterrence: A survey of theory and evidence. kyklos, ۱۹۸۸, vol ۴۱-۲, pp: ۳۰۱
۴. cristopher adam and william cavendish and percy s. mistry, adjusting privatization: case-studies from developing countries (London. James curry Ltd. ۱۹۹۲)
۵. Douglas Keh, Drug Money in a Changing World, UNODC, ۲۰۰۱, P: ۳
۶. EIU. Country profile Russia and switzerland and USA
۷. "Elu country profile", Hungary and Poland, ۱۹۸۹ - ۱۹۹۵
۸. John, walker, "proposed methodology for estimating global money laundering", ۱۹۹۹, pp: ۱-۵
۹. John H. Cochrane and Barry W. Ickes. "Macroeconomics in Russia", in economic transition in eastern Europe and Russia : realities of reform, (Stanford : Hoover institution press), ۱۹۹۵
۱۰. Mohsen, S, Khan. Adjustment Policies and stabilization, IMF working Paper, ۱۹۹۴, PP: ۱-۱۵
۱۱. Pino Arlacchi, "Mafia busiess", London, verso, ۱۹۸۶, P. ۸۹
۱۲. The Economist, ۳۰ July ۱۹۹۴, P. ۶۷
۱۳. U. Tun wai, A revisit to interest rates outside the organized money markets of undeveloped countries, Mar ۱۹۷۸